

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТӘУЕЛСІЗДІГІНЕ 30 ЖЫЛ:
ТАРИХИ БАҒДАРЫ, ДАМУ БЕЛЕСТЕРІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ»
XVIII ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ ФОРУМЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
XVIII МЕЖДУНАРОДНОГО ЕВРАЗИЙСКОГО НАУЧНОГО ФОРУМА
«30 ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН:
ИСТОРИЧЕСКИЙ КУРС, ВЕХИ РАЗВИТИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ»**

**MATERIALS
XVIII INTERNATIONAL EURASIAN SCIENTIFIC FORUM
«30 YEARS OF KAZAKHSTAN'S INDEPENDENCE:
HISTORICAL COURSE, MILESTONES OF DEVELOPMENT
AND PROSPECTS»**

Нұр-Сұлтан, 2021

ӘОЖ 94(574)
КБЖ63.3(5Қаз)
Қ18

Бас редактор

Сыдықов Е.Б., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Басқарма төрағасы-ректор, ҚР ҰҒА академигі

Жауапты редактор

Садықов Т.С., т.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ тарих факультетінің деканы

Редакция алқасы

Мерзалинова Г.Т., Басқарма мүшесі – Ғылым, коммерциализация және интернационалдандыру жөніндегі проректор; Айтмағамбетов Д.Р., т.ғ.к., доцент, Басқарма мүшесі – Стратегиялық даму жөніндегі проректор; Сайлаубай Е.Е., т.ғ.к., доцент, ЕҰУ «Ел тарихы» ҒЗО директоры; Сейтказина К.О., т.ғ.к., доцент, деканның академиялық мәселелер жөніндегі орынбасары; Ерменбаева Г.К., т.ғ.к., доцент, деканның ғылыми жұмыс жөніндегі орынбасары; Көшенова Ғ.И., т.ғ.к., доцент, Қазақстан тарихы кафедрасының меңгерушісі; Үмітқалиев Ұ.Ұ., т.ғ.к., доцент, археология және этнология кафедрасының меңгерушісі; Дүкенбаева З.О., т.ғ.д., профессор; Мусабалина Г.Т., т.ғ.д., профессор; Ковальская С.И., т.ғ.д., профессор; Алпысбес М.А., т.ғ.д., профессор; Мусағалиева А.С., т.ғ.д., профессор; Сарсамбекова А.С., т.ғ.к., доцент; Сайлаубаева Н.Е., т.ғ.к., доцент; Кабылтаева С.К., PhD, доцент; Каженова Г.Т., т.ғ.к., доцент; Жанисов А.Т., т.ғ.к., доцент; Жапекова Г.К., т.ғ.к., доцент; Брынза Т.В., аға оқытушы; Абдуразаков М.Ф., аға оқытушы (тех. редактор); Бижанов А.С., аға оқытушы (тех. редактор); Оразаев С.Б., аға оқытушы (тех. редактор).

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес/Мнение автора публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной Коллегии.

«Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігіне 30 жыл: тарихи бағдары, даму белестері және болашағы» XVIII Халықаралық Еуразия ғылыми форумының материалдары. II том / **«30 лет Независимости Республики Казахстан: исторический курс, вехи развития и перспективы»**: Материалы XVIII международного Евразийского научного форума. II том / Жалпы ред. басқарған Е.Б.Сыдықов. – Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2021. – 557 б. – қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-588-5

Бұл жинаққа Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығы мен Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің 25 жылдығына арналған **«Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігіне 30 жыл: тарихи бағдары, даму белестері мен болашағы»** атты XVIII Халықаралық Еуразия ғылыми форумының материалдары енгізілді. Ғылыми форумның жұмысы Президент Қ-Ж.Тоқаевтың **«Тәуелсіздік бәрінен қымбат»** бағдарламалық мақаласының идеяларын жүзеге асыруға бағытталды.

Шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерінде Қазақстан халқының маңызды жетістіктері көрсетіліп, тарих ғылымының неғұрлым өзекті тақырыптары бойынша дамуының кейбір қорытындылары шығарылып, одан арғы зерттеулердің болашағы айқындалды. Жинақтың материалдары ғалымдарға, мамандарға, студенттерге, әртүрлі деңгейдегі ұйымдар мен билік органдарының басшыларына қызықты болуы мүмкін /

В данный сборник включены материалы XVIII Международного Евразийского научного форума **«30 лет Независимости Республики Казахстан: исторический курс, вехи развития и перспективы»**, посвященного 30-летию Независимости Республики Казахстан и 25-летию ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Работа научного форума была нацелена на реализацию идей программной статьи Президента К-Ж. Токаева **«Независимость превыше всего»**.

В работах зарубежных и отечественных ученых отражены важнейшие достижения народа Казахстана и подведены некоторые итоги развития исторической науки по наиболее актуальным темам, определены перспективы дальнейших исследований. Материалы сборника могут быть интересны ученым, специалистам, обучающимся, руководителям организаций и органов власти разных уровней.

ӘОЖ 94(574)
КБЖ63.3(5Қаз)

ISBN 978-601-337-588-5

© Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2021

Пайдаланылған әдебиеттер мен деректер тізімі:

1. Ғұлама ғалым Ақжан Жақсыбекұлы Әл-Машанидің ғылыми мұрасының ұлттық идея контексіндегі тарихи құндылығы: атты ғылыми-тәжірибелік семинардың материалдары / жалпы ред. бас. Б.Ғ. Аяған. – Астана: Мемлекет тарихы институты, 2014. – 59 б.
2. Қасым-Жомарт Тоқаны. Тәуелсіздік бәрінен қымбат. <https://egemen.kz/article/260146-tauelsizdik-barinen-qymbat>
3. ҚР ҰҒАА, 2-к., 1а л/д-т., 1-іс, 62 п.
4. Әл-Машани Ақжан. Көп томдық шығармалар жинағы. Алматы: «Алатау» баспасы,
5. 2010. Ғалами мөр. 13-том. 320 б.
6. Машанов А. Әл-Фараби және Абай – Алматы: Қазақстан, 1994. – 192 б.
7. Фараби ғабратты ғалым: Фарабитанушы ғалым А.Ж. әл-Машаниге арналады / Құраст. Ш.Абдраман. – Алматы, 2006. – 340 б., суретті. – «Ұлы тұлғалар» ғылыми-ғұмырнамалық сериясы.
8. Қостанай облыстық Ыбырай Алтынсарин мемориалдық-мұражайының сирек қорынан алынды.«Солнечные часы в Казахстане» атты деректік құжаты.
9. Машанов А. Әл-Фараби. /870-1970/ Тарихи-деректі кітап. – Алматы: Жазушы,1970. – 245 б.: суретті
10. Қазақ Ұлттық Ғылым Академиясының мұрағаты. 98-қор, 1-тізімдеме, 210-іс.
11. Әл-Машани Ақжан. Көп томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Алатау-Болашақ» баспасы, 2011. 16-том. Әл-Фарабижәнемузыка. – 416 б.
12. Ақжан Жақсыбекұлы әл-Машани. Табиғатматбұғат (طبيعة مطبوغة). Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің Ғылыми кітапханасының сирек кітаптар қорынан алынды.
13. Машани А.Ж. Шаңырақ. – Алматы: «Алатау» баспасы, 2008. – 236 б.
14. Әл-МашаниАқжан. Көп томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Алатау» баспасы, 2009 ж. 12-том. Қадір түнгі ойлар. – 280 б.

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖАҒАНДАНУ ПРОЦЕСТЕРІНІҢ АҒЫНЫНДА

Кабылтаева С.К.

PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан тарихы
кафедрасының доценті

Мұратбекқызы Б.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан тарихы
кафедрасының аға оқытушысы

Жаһандану ХХІ ғасырдағы мемлекеттердің өзара тәуелділігі мен өзара әрекеттесуіне әсер ететін шешуші факторға айналуға. Ұлттық мемлекеттердің юрисдикциясынан тыс құрылымдар мен институттардың рөлі артып келеді. Жаһандану - бұл қазіргі адамзат өмірінің барлық салаларын қамтитын көп өлшемді және көп деңгейлі процесс. Жаһандану тудырған проблемалар тек мемлекет басшыларына ғана емес, сонымен қатар әрбір жеке адамға да туындайды. Дилемма келесідей мәселелерден тұрады: не өз елінде жұмыс істе, өз болашағың үшін, тек отбасыңның ғана емес, өз халқыңның да амандығы үшін күрес, немесе инновацияның арқасында тез алға басатын дамыған елдерге кетуге тырыс. Тәжірибе көрсеткендей, қазіргі бір полярлы әлем Бразилия, Ресей, Үндістан, Қытай (BRIC) сияқты ірі державаларға тұрақтылық пен қауіпсіздіктің жоғары деңгейін қамтамасыз ете алмайды.

Қазіргі Қазақстан территориясында өмір сүрген халықтар мен мемлекеттер көршілерімен байланыстарды сақтаудың қажеттілігі мен маңыздылығын әрқашан түсінгенін растауға болады. Бұл оларға сауданы дамытуға, қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, ынтымақтастық орнатуға ғана емес, сонымен қатар маңызды өзгерістер, саяси, әскери, техникалық, мәдени және басқа салалардағы көршілерінің жетістіктері туралы маңызды ақпарат алуға мүмкіндік берді. Олар өздерінің қауіпсіздігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін мүмкіндіктерге, дағдыларға, техникалық қабілеттерге ие болу үшін осы салаларда бәсекеге қабілетті болудың өмірлік қажеттілігін түсінді. Қазіргі Қазақстан үшін жаһандану элементтерін зерттеу мен қолдануда да осындай басымдықтар болуы ғажап емес. Жаһанданудың заңдылықтары мен процестерін түсіну Қазақстан мен оның тұрғындарына қазіргі әлемдегі одан әрі дамуы, қауіпсіздігі мен бәсекеге қабілеттілігі үшін өзінің барлық оң элементтерін тиімді қабылдауға және пайдалануға мүмкіндік береді.

Жалпы, жаһандану процесінің өзі ғылыми тұрғыдан алғанда әртүрлі анықтамаларға ие. Ғылыми әдебиетте жаһандану сияқты процесс пен құбылыстың пайда болуына бірнеше көзқарастар бар. «Жаһандану» терминіне алғашқылардың бірі болып 1985 жылы осы құбылысты зерттеген американдық ғалым Р.Робертсон анықтама берді. Оның пікірінше, жаһандану - бұл халықаралық маңызы бар әр түрлі факторлардың жекелеген елдердегі әлеуметтік-мәдени жағдайларға тұрақты әсер ету мен қысым жасау процесі [1]. Ғаламдануды шектеулі зерттеуге қарамастан, ғалым массаның, батыс мәдениетінің қысымы мен сіңірілуіне төтеп бере алатын халықтардың мәдени әртүрлілігін бағалай алды.

Тағы бір ғалым, ол да саналады жаһандануды зерттеушілердің бірі М.Кастеллс оның қауіптілігі мен тәуекелдерін атап өтті. Оның пікірінше, жаһандану әлеуметтік теңсіздіктің өсуіне және қоғамның стратификациясына ықпал етеді [2]. Бұған функциялары мен рөлін жоғалтып отырған ұлттық мемлекеттің дағдарысы да ықпал етеді. Мемлекеттің саяси билігі халықаралық қатынастардың жаңа субъектілерінің пайдасына қайта бөлінуде.

Жаһанданудың ең қол жетімді анықтамасы ретінде біз А.И. Уткин «XXI ғасырдың әлемдік тәртібі» кітабынан. «Жаһандану - бұл ұлттық экономикалардың капитал қозғалысының жаңа жеңілдігіне, әлемнің жаңа ақпараттық ашықтығына, технологиялық революцияға, дамыған индустриалды елдердің тауар қозғалысын ырықтандыруға міндеттеме алуға негізделген біртұтас жаһандық жүйеге бірігуі. және капитал, байланыс конвергенциясы, планетарлық ғылыми революция, халықаралық қоғамдық қозғалыстар, көліктің жаңа түрлері, телекоммуникациялық технологияларды енгізу, халықаралық білімге негізделген» [3].

Жаһандану жағдайындағы Қазақстанның міндеттері қазіргі жаһандық экономикалық дағдарыс аясында айқын және айқын бола бастады. Біздің Мемлекет басшысының пікірі бойынша, «тұрақсыз халықаралық саяси жағдай аясында туындаған жаһандық қаржылық - экономикалық дағдарыс бүкіл әлемдік басқару жүйесінің күрделі сәтсіздігін көрсетеді» [4]. Қазақстан үшін дағдарыстың қауіптілігін төмендетуге бағытталған экономикалық қадамдар ретінде ол бірқатар практикалық міндеттерді алға қойды:

Біріншіден, ТМД шеңберіндегі экономикалық интеграция, Кеден одағы Қазақстанды әлемдік экономикалық дағдарыстан қорғайды. «Ағымдағы өзгерістер Қазақстанды және ТМД -дағы жақын көршілерімізді таңдап алған даму стратегиясының дұрыстығын тағы да тексеруге, олардың еуразиялық кеңістіктегі жаһандық және аймақтық мүдделердің күрделі тоғысуындағы орнын анықтауға итермелеп отыр. Тек біз бірге біздің мемлекеттердің тұрақты экономикалық дамуын қамтамасыз етеді» [4, 23].

Екіншіден, қазақстандық өндірісті, нарықты, қаржылық үнемдеуді құру мен қорғау бірыңғай аймақтық валюта, ортақ валюта - қаржы жүйесін құру арқылы мүмкін болады. «Келесі қадам ЕурАзЭҚ елдерінің валюталық одағы және еуразиялық ұлтты есепке алу бірлігін құру болуы мүмкін» [4, 36].

Қазақстанның алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі - жаһанданудың мәдени және тілдік әсері. Жаһандану элементтерінің бірі - мәдениеттердің, дәстүрлер мен тілдердің міндетті түрде араласуы екені белгілі. Елдің аумағы бойынша қазақ қоғамының мәдени және лингвистикалық саласының шектеулі болуы батыстың әлемнің басқа ықпалды мәдениеттері мен тілдеріне сіңуінің нақты қауіптілігін анықтайды. Бұл жағдай тек қазақстандық ғалымдар үшін ғана емес, тіпті ресейлік ғалымдар үшін де айқын. Сонымен атақты ресейлік ғалымдардың бірі А.И.Уткин жаһандану жағдайында қазақ халқы өзінің мәдени, тілдік, психикалық ерекшелігі мен өзіндік ерекшелігін сақтап қалу үшін елеулі қауіпке тап болғанын растайды [5]. Бұл мәселеде мемлекеттік тілге немесе жастарға қазақ тілін үйрену мен сақтауда жауапкершілік жүктеуге болады.

Мемлекеттің, халықтың, жеке тұлғаның жетістігі мен табысының міндетті заңы - серіктестері мен қарсыластарымен салыстырғанда бәсекеге қабілеттілік. Бүгінде жастар нарықта бәсекеге қабілетті болу үшін, табысқа жету үшін және даму үшін не қажет екенін өздері шешеді. Жаһандану жағдайындағы бәсекеге қабілеттілік лайықты, мүмкін болса - шетелдік біліммен, компьютерлік біліммен, жұмыс тәжірибесімен, сонымен қатар шет

тілдерін - ағылшын, неміс, қытай және т.б. білуге байланысты екені анық. Жаһанданудың мәдени және тілдік қысымы - ең теріс элементтердің бірі, ол бүкіл қоғам мен мемлекет алдында қазақ қоғамы мен тілінің бірегейлігі мен бірегейлігін сақтау бойынша күрделі міндеттер қояды.

Осылайша, жаһандану - бұл өзінің заңдары мен тетіктері бар объективті процесс, егер ол дамып, бәсекеге қабілетті болғысы келсе, кез келген мемлекет пен қоғам ескеруі тиіс. Жаһандану жағдайында Қазақстанның алдында мемлекеттің ғана емес, бүкіл қоғамның назарын аударуды қажет ететін объективті және күрделі міндеттер тұр деп айтуға болады. Олар саясаттың әр түрлі салаларына, әскери, экономикалық, мәдени, лингвистикалық және т.б. Олардың әрқайсысы Қазақстанның әлемдегі геосаяси, геоэкономикалық жағдайын нығайтуда мүмкіндіктері мен мүмкіндіктерін, сондай-ақ тәуелділікке түсу мен егемендіктен айырылу қаупін алып жүр. Әлбетте, Қазақстанның дамуының бірден-бір дұрыс нұсқасы - оның жаһанданудың қазіргі заманғы сын - қатерлеріне лайықты түрде жауап бере алатын өркениетті және бәсекеге қабілетті мемлекет ретінде қалыптасуы мен орналасуы. Таңдау - батыс немесе шығыс модернизациясының қай моделін таңдауда емес, бұл жаңғырту біздің елімізге және қоғамға жаһандану үдерістерін тудыратын мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Жаһандану адамзатты қолданылған технологиялар мен әл-ауқат деңгейіне қарай ғана емес, өркениет негізінде де бөлді. Биполярлық жүйенің жойылуы биполярлық қарама - қарсылықтың өрісін жойды, бірден бірнеше мәдени және өркениеттік бастамаларды шығарды: исламдық, қуатты әлеуметтік жүктемені, қытайлық-этникалық және еуразиялық. Жаһандық бәсекелестіктің жойылуы нәтижесінде экономикалық жағынан әлсіз мемлекеттердің жағдайы нашарлауда. Жаһанданудың теріс салдарын жоюдың ең тиімді әдісі - аймақтандыру, аймақтық нарықтар жүйесін құру.

Жаһандық проблемалар адамзаттың өмір сүруі туралы мәселені күн тәртібіне қояды, ұлттық басымдықтар мен инфрақұрылымдар жиынтығын қайта қарауды, ұлттық егемендіктің белгілі бір бөлігін аймақтық және әлемдік институттардың пайдасына беруді көздейтін интеграцияның ортақ тәсілдерін талап етеді, ұлттық мәселелерді шешу жолдары мен тұрақты дамудың тиімді бірлескен күш - жігерінің берік экономикалық және саяси бірлігі үшін. Өкінішке орай, «алтын» тұжырымдамасын жақтаушылар миллиард» және барлығына лайықты өмір сүруге тең құқықты «әділетті әлем» тұжырымдамасын жақтаушылар әлі де әлем азаматы туралы консенсусқа келмеді. Әр түрлі елдердегі халықтың өмір сүру деңгейі мен әл-ауқатын анықтау критерийлері бірдей емес. Қазіргі кездегі теріс фактор - әлемді қайта бөлу үшін күресте құрал болып табылатын ұлтаралық және конфессияаралық қақтығыстарды қоздыру.

Дүниежүзілік сауда ұйымы шеңберінде Қазақстан кіруге ұмтылатын адал бәсекелестіктің негізін құру кезінде жаһандық ауқымда тек нақты және таңдаулы ынтымақтастық мүмкін болады. Еуропалық мемлекеттерде қол жеткізілген жалпы әл - ауқатты реттеудің қарқындылығы мен тереңдігі әр түрлі экономикалық және саяси себептерге байланысты не еуропалық, не еуразиялық, не жаһандық деңгейде әлі жүзеге асырыла алмайды. Қазіргі саясаттың алдыңғы қатарында кредо болуы керек, олардың ұлттық басымдықтары мен мүдделерін, алдымен аймақтық, содан кейін әлемдік деңгейдегі әлемдік құрылымдар мен институттарға, экономикалық, саяси және әлеуметтік бағыттарға ену кезінде мұқият қарау қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер мен деректер тізімі:

1. Масловский М.В. Современная западная теоретическая социология: Учебное пособие. - Нижний Новгород: изд. НИСОЦ, 2005. - 117с. - С. 81.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. под науч. ред. Шкаратана О.И. - М.: ГУ ВШЭ, 2000. - 608 с.
3. Уткин А.И. Определения глобализации //Глобалистика: Энциклопедия /Гл. ред. Мазур И.И., Чумаков А.Н. - М.: Радуга, 2003. - С. 181-183.
4. Назарбаев Н.А. Евразийский экономический союз: теория или реальность // Известия //minplan.kz/pressservice/77/5147/
5. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. -М.: Логос, 2002. - С. 9-14